

Antikens grekiska tänkare

- En idéhistorisk betraktelse

Det grekiska tänkandets uppkomst – Varför grekerna?

Skillnaden mellan en stad och en handelsstad slår mig som mycket relevant. Sparta tävlade med Aten om att bli den stora staden, men Aten lyckades kombinera handel och demokrati i en gynnsam mylla som också omfattade intellektuell frihet. Intellektuellt arbete kunde bedrivas då Aten hade en kontrollerad arbetskraft bestående av slavar.

Grekland hade också många kolonier, som säkert bidrog till att föra in nya impulser och tankar till landet. Mötet med det nya har gång på gång visat sig leda till att nya idéer föds, även om *sättet man tänkte på* säkert betydde mer än inspiration. Handeln bör också ha lett till ett ökat behov av skriftlig dokumentation, som var fallet med andra stora fornkulturer. Kanske inte oviktigt är också det relativt enkla grekiska alfabetet baserat på 20 tecken, som kan ha lett till att tankar lättare kunde skrivas och spridas även om den muntliga traditionen givetvis var förhärskande.

Förutsättningar att diskutera och framföra nya tankar hade funnits i andra kulturer, men det var först i Grekland som Agora (torget, det offentliga rummet i vid mening; jämför med ordet "torgföra") användes i alla delar av samhällslivet. Något enhetligt svar på varför Grekland var först står inte att finna. Interna faktorer, såsom gynnsam politik och ekonomi, är lika goda förklaringsmodeller som de externa, där impulser från den koloniala världen säkert bidrog.

Grekiskt tänkande från Thales till Platon – Naturfilosofer och försokratiker.

De joniska naturfilosoferna utgick från generella principer, en slags naturlagar som dock inte var vetenskapliga i modern mening utan snarare omgärdade av mystiska inslag. Mysticismen kom hos tänkare som Pythagoras av konkretiseras i talens förhållande. Att lita på erfarenheter var det dock inte tal om, enligt filosofer som Parmenides: i stället var det förnuftet som skulle råda.

Personligen finner jag tron på förnuftet luddigt, för vad är förnuftet utan erfarenheten? Vissa naturfilosofer skulle kanske svara att förnuftet är delar av den odelbara kärnan (atomen) som såväl människor som gudar tvingas förhålla sig till. Denna tanke leder dock snart in på deterministiska sätt att se på världen. Vi kan inget veta och inget göra då allt är

oföränderligt, och gudarna kan inte heller de göra annat än se på. Förnuftet blir då bara tankar utan möjlighet till egentlig handling eller möjlighet att uppnå kunskap.

Inget i universum förändras, enligt naturfilosofin. Empedokles elementlära medgav dock oändliga kombinationer av de fyra elementen (eld, vatten, jord och luft) men förklaras av andra tänkare utifrån objektiva och subjektiva sätt att se på den materiella världen. Tingen har oföränderliga egenskaper, men vi tolkar dessa egenskaper utifrån subjektiva sinnesförmålor. Målet är, enligt tänkare som Thales, att finna *arche*, det urämne eller den princip som allting består av.

Platons Staten – ett ideal?

Platons idealstat bygger på ett koncept där de styrande väktarna (filosoferna) skall bruka sin makt till att främja dygden. Även krigarna tillhör väktarna men anses sakna förmågan att styra då de inte ser på sakernas tillstånd utifrån både natur och förnuft. Timokrati hotar om de får för stor makt. (Filosoferna kan inte anklagas för att vara timokrater på individnivå då de endast tilläts ha kollektiv äganderätt.)

Platons syn på rättvisa genomsyrar idealstaten. Enligt Platon innebär rättvisa i stort att varje grupp i samhället gör *en* sak bra; att arbeta med flera saker parallellt leder inte till skicklighet i något. De styrande specialisterna bör också hålla en högre standard än övriga grupper i samhället. En supermänniska träder fram. Att vara sjuk ses inte med blida ögon, inte heller att ägna sig för mycket åt triviala saker som går utanför filosofernas statsbärande uppgifter. Det är inte svårt att se kopplingarna till 1700-talets "upplysta" despoter. En person eller en klass äger rätten att styra då den förlänats tankens kraft av gudarna. Platon går dock steget längre och hävdar att filosoferna inte alls ska blanda sig med övriga grupper i samhället. Även fortplantningen vill han inskränka till att i stället bli ett redskap för klassmässig rasförädling. De goda egenskaperna skall förädlas genom aktiv eugenik. Verskonsten skall censureras eller redigeras för allas bästa, och konsten skall verka för samhällets bästa, inte väcka opposition.

Jag har svårt att förlika mig med Platons syn, även om han givetvis – för sin samtid – hade en del sympatiska idéer. Han ser till exempel kvinnan som fullt jämställd mannen, något som var otänkbart i Platons samtid. Kvinnan bör, enligt Platon, kunna inneha ämbeten i samma utsträckning som mannen.